Valuch Tibor

SORSOK ÉS PÁLYÁK

Az 1956-os forradalmárok életútja a Kádár-rendszerben

I. BEVEZETÉS

Az 1956-os magyar forradalomban – az októberi két hét eseményeiben és az 1957 januárjáig tartó politikai ellenállásban – az ország felnőtt népességének (7 millió fő) csaknem az egyötöde vett részt valamilyen módon. Az ország településein a szovjet mintájú tanácsok helyébe forradalmi bizottságok léptek, ezek tagjainak létszáma országos szinten 60-80 000 főre tehető. Az üzemek, hivatalok, intézmények, gyárak irányítását munkástanácsok vették át. Az ezekben szerepet vállalók száma minimálisan 80-100 000-re tehető. A politikai szervezetekben tagságot vállalók együttes létszáma országos szinten tehát 140-180 000 főre becsülhető. A Belügyminisztérium 1958–59-ben elkészített „feltérképezésében" megyénként átlagosan 5–6000 embert vettek nyilvántartásba, ami budapestiekkel együtt 110–130 000 főt jelent. A spontán módon kiválasztódott ötvenhatos politikai elit – forradalmi bizottsági elnökök, elnökhelyettesek, titkárok, munkástanácselnökök és helyetteseik – tagjainak száma országosan 14–15 000 főben adható meg. Mindez jól szemlélteti a magyar társadalom politikai aktivitását a forradalom időszakában.

Az 1957 és 1961 között lezajló megtorlás során forradalmi tevékenysége miatt 229 főt végeztek ki, csaknem 20000-en kerültek hosszabb-rövidebb ideig börtönbe, ugyanennyien voltak az internálótáborok lakói 1957 és 1959 között. Az állásukból elbocsátottak száma pontos adatok hiányában is több tízezerre tehető. A pacifikáció időszakában – 1957 és 1961 között – a kommunista vezetés arra törekedett, hogy helyi és országos szinten megfélemlítse, cselekvésképtelenné tegye vagy az ország elhagyására kényszerítse azokat, akik politikai aktivitásuk révén kitűntek a forradalom napjaiban. Pontosan azokat a „magembereket" igyekeztek semlegesíteni, akik képesek lehettek volna az ellenzéki politikai szerveződések létrehozásásra, illetve ezek működtetésére.

Előadásomban azt vizsgálom, miként befolyásolta a forradalom eseményeiben való részvétel a későbbi munkahelyválasztásokat, a karrierlehetőségeket, a politikához való viszonyt, a családi és baráti kapcsolatok rendszerének válto-

zásait, az '56-osok gyermekeinek iskola- és pályaválasztását, a kisközösségek létezésének feltételrendszerét és általában véve az egyéni sorsok alakulását. Mindezek alapján következtetni lehet arra is, milyen hatása volt a forradalomnak a XX. század utolsó harmadában a magyar társadalom fejlődésére.

II. AZ ÉLETUTAK JELLEGZETESSÉGEI A FORRADALOM ELŐTT

Az életút alakulásában a legfontosabb szerepet a családi háttér, a személyes képesség, az egyéni ambíció, valamint az életfelfogást meghatározó egyéni szereptudat, a közvetlen és közvetett társadalmi környezet által kialakított feltételrendszer játssza. A kilencvenes években több mint félszáz egykori résztvevővel készítettem életútinterjút. Az általam megkérdezett, a forradalom Hajdú-Bihar megyei és debreceni eseményeiben részt vevő, s a bukás után hosszabb-rövidebb időre bebörtönzött egykori 56-osok átlagéletkora – 1956-ban – alig haladta meg a 25 évet. A legfiatalabb válaszoló a forradalom napjaiban éppen 20 éves volt, a legidősebb pedig 42. Valamennyien férfiak voltak. Az interjúadók egyharmada elemi és általános iskolai végzettségű, több mint fele érettségizett és alig valamivel kevesebb mint egyötöde rendelkezett egyetemi diplomával.

Foglalkozásukat tekintve a legtöbben szak- és segédmunkások, földművesek és egyetemisták voltak, de katonatiszt, tanár éppen úgy található közöttük mint mérnök, vasutas, orvos, egyetemi oktató, kisiparos vagy kiskereskedő.

Döntő többségük földműves- és munkáscsaládból származott, s többnyire felfelé irányuló foglalkozási mobilitás figyelhető meg esetükben. Mindössze egyhatoduknál mutatható ki olyan családi háttér, amit a kommunista korszak frazeológiája szerint osztályidegennek lehet(ett) minősíteni. Ezekben az esetekben lelkész-, illetve tisztviselői családokról volt szó.

Az interjúalanyok családjának vagyoni helyzete meglehetősen szórt. Két szélső pontja a „tisztes szegénység és a biztonságot jelentő polgári lét". Nagyon szegény és kiszolgáltatottságokkal terhes létfeltételekre senki sem utalt közülük.

Az 56-osok nagyobbik része a forradalom időszakában még nőtlen vagy éppen fiatal házas volt. Ez az életkorból következett, és nyilvánvalóan az átlagosnál nagyobb cselekvési szabadságot jelentett.

Többségük fontosnak tartotta megemlíteni a család vallási kötődését, ellenben a családfő párttagságáról csak keveseknek volt tudomása.

A forradalom időszakát megelőző életpályák rendkívül változatosak. A családi háttér kapcsán az interjúalanyok jelentős része megemlítette, hogy szülei, elsősorban édesapja a politika és a közügyek iránt érdeklődő ember volt. Nemcsak szűkebb társadalmi környezete ismerte, hanem a helyi társadalom és annak vezető személyiségei is. Sőt gyakran őket magukat is idesorolták egy-egy településen. Szinte mindenki a kemény munkát, a tanulást emelte ki az adott társadalmi pozícióból történő kilépés egyetlen lehetőségeként.

Budapest, 1956. október 24. – Tüntetés reggel

Sokak, főként az idősebb generációk tagjai számára meghatározó élmény volt a második világháború és a hadifogság. Az interjúalanyok közül többen töltöttek hosszabb-rövidebb időt orosz hadifogságban. Mindaz, amit katonaként a fronton vagy hadifogolyként tapasztaltak, végigkísérte őket pályájukon, és rendszerint nem tette különösebben népszerűvé a szovjet mintájú társadalomszervezést és életmódot.

A fiatalabb generációkhoz tartozók közül többen 1945 után hosszabb-rövidebb ideig felfelé ívelő karrierpályára kerültek, katonatisztek, tisztviselők, egyetemi hallgatók lettek. Az ötvenes évek szélsőséges viszonyai, majd az 1956-os szerepvállalás ezt az emelkedést törte meg végleg vagy átmenetileg.

Az interjúalanyok egy része személyi-politikai konfliktusba keveredett 1956 előtt. Az idősebbek számára a megélhetés, a család ellátásának a szavatolása jelentett olykor súlyos gondokat. Többségük magatartását egyébként általában a konfliktuskerülés és a visszahúzódás jellemezte ebben az időszakban.

Az interjúk alapján úgy tűnik, hogy az '56-os szerepvállalásban nem volt domináns szerepe a családból hozott, konkrét politikai párthoz vagy gondolatkörhöz kötődő motivációnak. Az azonban kétségtelenül igaz, hogy a család és/vagy a személyes magatartás az egyéni ismertség, a mikroközösségi viszonylatban megszerzett presztízs közvetett módon fontos szerepet játszott ebben. A másik fontos tényező, amit a családi környezet is befolyásolt, az az átlagosnál valamivel nagyobb – politikai és általános – tájékozottság, a közszereplés iránti nyitottság és a rendszerint gyors döntéskészség. Interjúalanyaim nagyobbik részének személyiségjegyeit leginkább a határozottság, a következetesség és az autonómia iránti fokozott igény határoz(t)za meg.

Az '56-os szereplés motivációit keresve, egy másik aspektust vizsgálva is úgy tűnik, hogy a rendszerrel való tudatos szembenállás sem volt gyakori. A megkérdezettek közül mindössze hárman álltak politikai bűncselekmény miatt bíróság előtt 1945 és 1953 között. A háborút követő rövid parlamentáris korszakban csak az idősebb generációk tagjai vállaltak közszereplést. Ez már nagyobb súllyal esett latba 1956-ban is, az 1956-os politikai elitnek – részlegesen – természetes forrása volt az 1945 és 1948 között kialakult helyi és országos politikai vezetőréteg.

A kommunista pártnak az interjúalanyok mintegy harmada volt tagja, a belépés motívumai között a meggyőződés, a társadalmi-politikai elvárásnak való megfelelés igénye éppen úgy megtalálható, mint a karrier lehetőségének a biztosítása. A párttagok esetében – a forradalmat megelőző másfél-két év során – meghatározó élmény volt a rendszer által hirdetett eszményektől való fokozatos eltávolodás, pontosabban az eszmények egyre kritikusabb számonkérése a hétköznapokban, a napi politikában. Az interjúadók többsége a politikai változás elkerülhetetlenségét, az addig folytatott politikával való fokozatos szembekerülését jelölte meg személyes aktivitásának legfontosabb motivációjaként. A nemzeti érzés felerősödése inkább a forradalmi események természetes következménye volt.

III. A FORRADALOM ÉS A MEGTORLÁS

Általában jellemző, hogy a forradalom egykori résztvevőinek politikai aktivitása az október előtti napokban fokozatosan erősödött. Természetesnek tartották azt is, hogy a forradalom kezdeti megmozdulásaiban részt vettek, de az események révén elnyert politikai szerep és pozíció többségüket váratlanul érte. Ennek ellenére – s ez nemcsak az interjúk, hanem más dokumentumok alapján is igazolható – szinte mindegyikük képes volt megfelelni a velük szemben támasztott elvárásoknak. Meglehetősen gyorsan és zökkentőmentesen vették át az általuk irányított testületek, a helyi közösségek ügyeinek intézését a pánikszerűen távozó Rákosi-adminisztráció embereitől. Ettől kezdve személyes ügyükké is vált mindaz, ami történt, ezért a forradalom eltiprását saját vereségükként élték meg. Az interjúalanyok kisebb részénél éppen a megtapasztalt szabadság elvesztése volt a döntő motivációs tényező abban, hogy részt vegyenek a november 4-e utáni politikai küzdelmekben, kísérletet tegyenek az ellenállás politikai formáinak és szervezeteinek kialakítására. Ez a vereségérzet, különösen 1956/57 fordulóját követően, amikor az események menete láthatóan visszafordíthatatlanná vált, alapvető módon meghatározta a személyes életstratégiákat. A várható megtorlás megpróbáltatásai elől való menekülés mellett ez volt az a tényező, ami kilátástalanná tette az itthon maradást, és az emigrációba vonulásra ösztönzött sokakat.

Feltehetően a visszafordíthatatlanság érzése tette értelmetlenné 1957 első hónapját követően a politikai ellenállás folytatását. A diktatúrával szembeni küzdelem kilátástalanságának és esélytelenségének érzése csírájában elfojtotta a forradalomra való nyilvános emlékezésnek még a gondolati kezdeményezését is. A vereségtudat mellett az sem hagyható figyelmen kívül, hogy pontosan azok az emberek hiányoztak, akik ezt megszervezhették volna. Ők többnyire börtönben vagy emigrációban voltak, az otthon maradottakat pedig a Kádár-korszak „hétköznapi terrorja" tartotta vissza bármiféle kezdeményezéstől.

Az októberi napok szereplői közül – közvetlenül a forradalom után – csak kevesen gondolták azt, hogy politikai aktivitásuk következményeként hosszabb-rövidebb időre börtönbe kerülhetnek, hiszen többségük meg volt győződve arról, hogy semmi törvénybe ütközőt nem követett el. A gyakran hosszú ideig elhúzódó és a fizikai bántalmazást is rendszeresen alkalmazó büntetőeljárás a börtönévekkel együtt komoly törést okozott, és fokozott lelki-fizikai megterhelést jelentett, de ritkán vezetett a személyiség eltorzulásához. A sorstársak segítsége, a sorsközösség és a társadalmi igazság képviseletének, illetve az ártatlanság tudata többségüket átsegítette ezeken az emberileg nehezen elviselhető időszakokon.

Ebből következően a börtönbe kerülők rendszerint jogtalannak tartották büntetésüket, s a többség a bíróság előtt is ártatlannak vallotta magát. A börtön a bezártsággal, a külvilágtól való elszakítottsággal, valamint a rabtartókkal szembeni kiszolgáltatottsággal együtt járó megpróbáltatások mellett, némiképp paradox módon, sokak emlékezései szerint pozitív élményeket is jelentett. Többen úgy vélték, hogy sem korábban, sem a későbbiekben nem voltak olyan jó társaságban, mint fogságuk idején. Igen sokan, elsősorban a fiatalabbak jó iskolaként, egyfajta különleges intellektuális élményként élték meg börtönéveiket vagy legalábbis ezek egy részét. Ez elsősorban az elítéltek viszonylag magas képzettségi szintjével, illetve az összetartozás tudatával magyarázható. Az 56-os politikai elítéltek közösségalkotási képessége valószínűleg az átlagosnál nagyobb volt. A kényszerű összezártság tudati és személyes konfliktushelyzeteit azonban ez a tényező sem volt képes feloldani.

A börtön természeténél fogva számos komoly, alig elviselhető személyes konfliktust okozott. Aki nem tudott alkalmazkodni a szigorú belső rendhez, a társak közösségéhez, a bezártság lelki tehertételéhez, ezeket a konfliktusokat állandósította. A börtönélet hétköznapjainak ismétlődő megpróbáltatásai, belső konfliktusai mellett ezek közül talán a legjelentősebb a családért érzett felelősségérzet, illetve a családot kiszolgáltatott helyzetbe hozó magatartás miatt érzett bűntudat volt. Megnehezült a család ellátása, aminek gondját csak alkalmanként tudta enyhíteni a munkatársak, kollégák, barátok szolidaritása és segítsége (az egyéni gesztusok, jól-rosszul szervezett segélygyűjtések), és fokozott teher hárult a családfenntartó szerepét átvállalni kényszerülő házas-

társakra. A börtönbüntetését töltő 56-os házastársát gyakran elbocsátották, az újbóli elhelyezkedést megnehezítették vagy lehetetlenné tették. A büntetés a gyereket is elérte, az 56-os cselekményekért börtönben levő hozzátartozó rontotta gyermekének iskoláztatási esélyeit, illetve továbbtanulását. A megtorlásnak ez a családot is fokozottan sújtó kiterjesztése a hatvanas évek második felétől kezdve enyhült.

IV. BEILLESZKEDÉS A BÖRTÖNÉVEK UTÁN

A hátrányos helyzet és a vele együtt járó politikai diszkrimináció változó módon és formában ugyan, de évtizedeken át kísérte ezeket az embereket, esetenként számos kisebb-nagyobb mentális problémát okozva. A Kádár-rendszer tudatosan törekedett arra, hogy politikailag és egzisztenciálisan is marginális helyzetben tartsa mindazokat, akik potenciális veszélyt jelentettek számára. Később a konszolidáció fokozatos előrehaladtával az egzisztenciális marginalizáltság lassan-lassan feloldhatóvá vált. Megkezdődött az „engedélyezett szabadság" korszaka.

A börtönből való szabadulás a személyes szabadság visszanyerésének eufóriája mellett az első pillanatokban egyfajta erősen korlátozott érvényű igazságtétel jelentéssel is bírt. Ám ezt nagyon gyorsan felváltotta a csalódás és a megrázkódtatás keserűsége, elsősorban az 1963-as amnesztiával kiszabadult „nagyidősök" körében –, amit mindenekelőtt az váltott ki, hogy ekkorra már 1956 tabuvá vált a magyar társadalom számára. A tágabb társadalmi környezet csak elvétve vagy egyáltalán nem volt szolidáris immár sem ötvenhattal, sem a forradalom ügyéért komoly áldozatot vállalókkal. Sokak számára máig feldolgozhatatlan lelki sérelem, hogy egy olyan másik Magyarországot találtak a börtönből való szabadulásuk után, ahol a társadalom többsége nem hősöknek, hanem – jobb esetben – áldozatoknak, rosszabb esetben balekoknak tekintette őket.

Többen fontosnak tartották megemlíteni – főként a „nagyidősök" –, hogy a szabadulásuk után idegennek érezték magukat, bizonytalanul mozogtak és tájékozódtak az utcán, nehéz volt megszokni a börtönnapok egyhangúsága után a hétköznapok ingergazdagságát, s nem ritkán komoly erőfeszítést jelentett, amíg sikerült legyőzni az ismeretlen külvilággal szemben kialakult – átmeneti – félelmeiket.

A többség a szabadulást követően – érthetően – a legnagyobb energiát a börtön, a kényszerű távollét következményeinek felszámolására, a családi kapcsolatok helyreállítására fordította. A család természetes módon felértékelődött számukra. Nagy részük társadalmi beilleszkedését jelentősen megkönnyítette a családi háttér, de volt egy kisebbség, amelynek házassága, családi élete a börtönévek alatt tönkrement. Ugyanakkor arra is található példa, hogy a jogerős

Budapest, 1956. október 24. – Tüntetés reggel

ítéletet követően közös elhatározással felbontott házasságot a szabadulás után újrakötötték.

A börtönből kiszabadult 56-osok munkába állásának éppen úgy különböző fokozatai voltak, mint azok esetében, akiket a forradalomban való szerepvállalásuk miatt „csak" állásvesztéssel vagy egyetemi, munkahelyi fegyelmivel sújtottak. Először rendszerint sehol sem álltak szóba velük, aztán hagyták elhelyezkedni segéd- vagy betanított munkásként, majd elhelyezkedhettek olyan beosztásban, ami már közel állt eredeti szakmájukhoz és képzettségükhöz, a hetvenes évek második felében pedig már többnyire nem gördítettek akadályt az elé, hogy korábbi szakmájukban és beosztásukban, vagy azzal azonos képesítést megkívánó munkakörben dolgozzanak. Vidékiek esetében meglehetősen gyakori volt, hogy a szabaduló 56-osok a fővárosban vagy az ország más részén, korábbi lak- és korábbi munkahelyüktől távol kezdték el egzisztenciájuk újjáépítését, s csak néhány év múlva tértek haza. Ez nagymértékben függött attól, hogy az illető az októberi napok során milyen mértékben keveredett konfliktusba a helyi hatalmasságokkal.

Az ötvenhatosok „természetesen" mindenhol és mindvégig tudatában voltak a munkahelyi vezetőség bizalmatlanságának. Ha ezt a diszkriminációs beilleszkedési folyamatot időben kellene ábrázolni, akkor az első két fázis (az állástalanság és a segédmunka) főként a hatvanas évek első felére, a kádári normalizáció utolsó éveire, valamint a '63-as amnesztiát követően kezdődő konszolidáció első éveire jellemző. A hetvenes-nyolcvanas években fokozatosan enyhültek ezek a diszkriminációk, de maradéktalanul csak a nyolcvanas évek végi rendszerváltással szűntek meg.

A marginalitással, a társadalomból való hivatalos kirekesztéssel együtt járó hátrányokat csak a személyes kapcsolatokon, ismeretségeken, valamint a régi és új keletű barátságokon alapuló szolidaritás tudta enyhíteni. Ezek az informális társadalmi kapcsolatok többnyire arra voltak elegendőek, hogy igénybevételükkel meg lehetett szerezni egy-egy jobb, a szakképzettségnek inkább megfelelő állást, ezáltal esetenként lerövidíthetővé vált az egzisztenciális marginalitásból kivezető út. Ezek nem voltak túlságosan gyakoriak, s elsősorban azok esetében működtek, akik nagyobb településen éltek, magasabb iskolázottsággal, kiterjedt ismeretségi körrel rendelkeztek.

A beilleszkedést megkönnyítette, a kiszolgáltatottság érzését pedig enyhítette a munkatársak megértése vagy egy-egy feladat sikeres megoldása. Az is jellemző – elsősorban a kistelepüléseken élő, alacsonyabb képzettségű, fizikai foglalkozásúak esetében –, hogy tudatosan nem törekedtek az elítélttársakkal a túlságosan szoros kapcsolattartásra. A magasabb képzettségű és rendszerint szellemi foglalkozásúak vonatkozásában a szabadulást követő évek óvatossága lassanként háttérbe szorult, de a kapcsolattartás elsősorban szakmai és magánéleti vonatkozásokat öltött, s csak a hetvenes-nyolcvanas évek fordulójától kezdve töltődött meg fokozatosan politikai tartalommal. Ezt az „aktivizálódási" folyamatot természetesen a politikai rendőrség fokozott érdeklődéssel és figyelemmel kísérte. De ez a figyelem nemcsak erre a körre, hanem valamennyi 56-os politikai elítéltre kiterjedt. Ennek következtében ezek az emberek szinte mindenkor – egészen a nyolcvanas évek végéig – túlságosan megfoghatóknak és kiszolgáltatottnak érezték magukat, bizonytalanságérzetük az átlagosnál sokkal erősebb volt, mindez többségüket óvatosságra és a magánéletbe történő visszahúzódásra ösztönözte. Az óvatosság elsősorban abban nyilvánult meg, hogy igyekeztek legalább formálisan eleget tenni a hatalom által támasztott elvárásoknak, és fokozottan ügyeltek arra, hogy sem a magánéletben, sem szakmájukban, sem az időnként elkerülhetetlen helyi és munkahelyi közéleti szereplésben ne váljanak kompromittálhatókká.

A nyolcvanas évek végének rendszerváltó mozgalmaiban való aktív részvétel is elsősorban a szellemi foglalkozásúakra jellemző. Többen indultak az 1990-es országgyűlési és önkormányzati választásokon, és pályájukat országgyűlési és önkormányzati képviselőként, országos hivatal, illetve politikai párt vezetőjeként, polgármesterként, alpolgármesterként folytatták.

Az egykori forradalmárok között is akadtak olyanok, akik a könnyebb utat, a hatalom feltétlen kiszolgálását választották. A szolgálatba szegődők létszáma ma még éppen úgy ismeretlen, mint ahogyan az egyes konkrét esetek ismeretének hiányában a döntések motívumai és a másokat megfigyelők életpályája sem rekonstruálható.

V. ÉLETÚTTÍPUSOK

Figyelemre méltó, hogy az 56-osok egy része képes volt szinte maradéktalanul felszámolni a marginalitás hátrányait. Az interjúalanyok körében valamenynyivel nagyobb azok aránya, akik a hátrányokat – legalábbis átvitt értelemben – előnyökre tudták váltani az egzisztenciateremtés és a karrierépítés területén. Ezek az emberek elsősorban szellemi foglalkozásúak, de a – nyolcvanas évek lehetőségeit kihasználó – sikeres kis- és középvállalkozó is található köztük. E csoport tagjainak mobilitási képességei és lehetőségei az átlagot meghaladóak.

Ezt a csoportot részben olyan szellemi foglalkozásúak alkotják, akiknek egyik része első generációs értelmiségiként fizikai foglalkozású családi háttérrel rendelkezett, másik része pedig értelmiségi származású volt. Mindkét esetben jellemző a kommunista mozgalomhoz való kötődés, majd a fokozatos eltávolodás. A forradalom időszakában a városokban és a nagyobb településeken vezető pozíciókba kerültek, majd hosszabb időt töltöttek börtönben. A szabadulás után kisebb kitérőkkel ugyan, de fokozatosan javították helyzetüket. A csoport másik jellemző típusa az a földműves családból induló egykori katonatiszt, aki ebben a minőségében volt az októberi napok résztvevője, a börtön után visszatért eredeti szakmájához, a hetvenes évektől kezdve kisiparos, majd a nyolcvanas években megnyíló lehetőségeket kihasználva, saját üzemet létesítő, sikeres kisvállalkozó lett.

A másik jellegzetes, egyben az ötvenhatosokon belül legkisebb létszámú csoport esetében a politikai szerepvállalás és következményei súlyos magánéleti konfliktusokat teremtettek, elősegítették a deviáns magatartás különböző típusainak és fokozatainak kialakulását. Ezek az emberek rendszerint alacsonyabb iskolázottságúak, fizikai foglalkozásúként csekély társadalmi mobilitási képességgel rendelkeztek, a családi hátterük is bizonytalan volt. Az ő sorsukat példázza annak az árva gyermekként, nevelőszülőknél és árvaházban felcseperedő, debreceni kőművesnek az életútja, aki a kőművességet a negyvenes évek végén a hivatásos katonatiszt pályájára cserélte, a forradalom utáni börtönbüntetését letöltve eredeti szakmáját folytatta előbb segéd- majd szakmunkásként, később kisiparosként. A börtönévek alatt a házassága tönkrement, szabadulása után hamarosan elvált, menedéket az alkoholban talált, az önálló iparos egzisztencia megteremtésének már-már kezében lévő lehetőségét is elvesztette.

A harmadik s egyben – talán – a legnagyobb létszámú csoportot alkotók élethelyzetét és életkörülményeit (szociológiai értelemben véve) csak kismértékben befolyásolta az, hogy részesei voltak a forradalmi eseményeknek. Ők azok, akik többnyire nem váltottak foglalkozást a forradalom után, hanem a hosszabb-rövidebb ideig tartó, kényszerű kitérő után visszatértek 1956 előtti szakmájukba, és általános értelemben véve sem tekinthetők különösebben mobilaknak.

Ezt a csoportot a legszemléletesebben egy bihari faluban élő cipész életpályája jellemzi. Egyfelől azért, mert ő testesíti meg azt a kisembert – ha van egyáltalán ilyen –, aki többnyire nem tudatos résztvevője a történelmi eseményeknek, ezen belül pedig az olyan társadalmi és hatalmi konfliktusnak, mint 1956 volt. Ő az, akinek a legfőbb célja rendszerint nem több, mint a túlélés, valamint az önálló egzisztencia megteremtése és megőrzése. A kis bihari településen, az 1910-es évek végén, református földművescsaládban született cipésztanonc ugyanis rövid iparűzést követően 1941-ben a katonás foglalkozás iránti vonzódása, s a biztos megélhetés reményében csendőrnek állt. Végigcsinálta a háborút, nyugati hadifogságba esett 1945 elején, majd néhány hónappal később hazatérve már Magyarországról hurcolták el orosz hadifogságba. Csaknem hat esztendőt töltött a GULÁG-ban, aztán amikor 1950 decemberében végre hazatérhetett, mint ellenséges elemet a hadifogolyvonatról egyenesen az internálótáborba hurcolták. 1953 augusztusában végre tényleg szabadult. A rendőri felügyelet árnyékában 1955-ben családot alapított, és próbálta megszervezni a saját életét. De a történelem ismét közbeszólt, 1956 következett. Az akkortájt éppen gazdálkodó és az eseményekből lehetőség szerint inkább kimaradni, mint benne részt venni akaró cipészt, fegyverismeretet szerzett és a családja révén elég széles körben ismert férfiúként a falujában megszerveződő nemzetőrség parancsnokává választották. A megbízást elfogadta, a nemzetőrség megszervezése és a rend fenntartása érdekében szükséges lépéseket megtette. A községben a forradalom napjaiban nem történt semmi rendkívüli. Az októberi napokat követően tehát a cipész joggal gondolhatta, élete végre hétköznapi módon folytatódhat. Ám nem így történt, mert 1957-ben a karhatalmisták kihallgatás címén brutálisan megverték, s ettől kezdve hivatalosan is eljárás folyt ellene, időről időre rendőri felügyelet alá helyezték, majd végül 1959 tavaszán a sokadik bírósági eljárás során jogerősen egyévi börtönre ítélték. 1960 telén negyedkedvezménnyel szabadult. Akkor, amikor a mezőgazdaság kollektivizálása lassan-lassan befejező szakaszához érkezett, és ennek következtében elveszítette néhány hold földjét. Előbb alkalmi és segédmunkákból, valamint kubikolásból élt, majd a szabadulását követő második év végén a helyi cipész ktsz alkalmazottja lett és végül innen ment nyugdíjba. Jövedelmét – mint oly sokan – ő is „természetesen" feketemunkával és háztáji gazdálkodással egészítette ki. Gyermekeit felnevelte, segítette őket az önálló egzisztencia megteremtésében, szerényen és visszahúzódva élt és él, rokonszenves nyíltsággal ragaszkodva múltjának, személyes történelmének olyan „rázós" emlékeihez is, mint a csendőri szolgálat. A politikától 1960-as szabadulását követően mindvégig távol tartotta magát, mindössze a családi hagyományként öröklődő presbiteri tisztség ellátását vállalta. A rendszerváltás időszakában sem lett politikai párt tagja, a Politikai Foglyok Országos Szövetségébe viszont belépett. 1990 után a választásokon a keresztényidemokrata beállítottságú politikai erőket támogatta.

VI. ÖSSZEGZÉS HELYETT

Az 1956-as forradalomban résztvevők sorsa a magyar társadalom többségét az óvatos visszahúzódásra, az egyéni kompromisszumok megkötésére ösztönözte. S nem tette vonzó alternatívává a hatalommal történő szembefordulást. Ugyanakkor nagymértékben elősegítette annak a főként egzisztenciális érvekkel operáló társadalomlélektani mechanizmusnak a kialakulását, ami a forradalomtól történő – lelki – elhatárolódást, a privát szférába történő bezárkózást évtizedeken át fenntartotta.

A meghurcoltatásokkal, megaláztatásokkal, kényszerű foglalkoztatásváltásokkal teli 56-os sorsok pedig bő három évtizeden keresztül hivatkozási alapul és kézenfekvő eszközül szolgálhattak a hatalom számára az egypárti uralmi rendszer működtetéséhez, a társadalom megfélemlítéséhez.